GIANCARLO LACERENZA

Un foglio di Sefer Tôrah

Presso la biblioteca della Società Napoletana di Storia Patria, a Napoli, mi è stato segnalato un foglio di pergamena scritto in caratteri ebraici (tavv. I-II), da sempre lì incorniciato ed esposto, ma la cui provenienza è ignota, e che è rimasto sino ad oggi inedito.¹

Il foglio, già da qualcuno ritenuto un contratto matrimoniale – vedremo in seguito che tale indicazione, sebbene errata, ha però una sua ragione d'essere – si è rivelato invece un frammento di *Sefer Tôrah* sinagogale. Un tipo di reliquia non raro, ma la cui esistenza è da segnalare in una città come Napoli, non ricca di manoscritti ebraici.²

Descrizione³

Si tratta di un foglio di pergamena completo, con sei colonne integre di testo relative a Num 2,8-5,20; la seconda colonna coincidente con l'inizio di Num 3,1; l'ultimo versetto è incompleto. La pergamena, ben conservata e di color ocra, misura 460 × 820 mm.; i margini misurano 51/54 (alto), 81 (basso), 17 (destra), 19 (sinistra) mm. Il lato anteriore si presenta liscio ma non molto lucido; quello posteriore è ben rasato ma con un aspetto piuttosto grezzo. La rigatura è stata eseguita a punta secca sul lato pelo; i segni della spillatura per l'incolonnamento sono visibili solo ai margini laterali; la distanza fra una linea-guida e l'altra è di 7 mm. Ogni colonna è formata dalle canoniche 42 linee e presenta un campo scrittorio di circa 321 × 109 mm.; l'inchiostro è nero e in condizioni perfette.

Devo le notizie sull'esistenza della pergamena e sul fondo Pansini alla dott.ssa Silvana Musella dell'Archivio di Stato di Napoli, che ringrazio vivamente, insieme alla Direzione della Società Napoletana di Storia Patria per il permesso di pubblicazione.

² Il nucleo più cospicuo è quello della Biblioteca Nazionale, su cui Moscati Steindler (1971).

³ Mi avvalgo delle indicazioni in Beit-Arié (1981; 1986-87 = 1994: xxi-xxxi).

Il testo, non vocalizzato, si presenta in chiara scrittura quadrata di tipo sefardita, sospesa alla linea guida superiore, con ductus regolare e ampio uso di literae dilatabiles. Mancano i tagîn, ossia le «corone» decorative alle lettere מנומים in compenso, si nota un uso costante della het apicata, formata cioè da due zayn affiancate unite in alto da un "tetto" o gag apicato (cfr. Birnbaum 1971: 233, nr. 191). Alla col. 3, v. 3,39, אול è stato scritto secondo le regole, con sopra i punti diacritici; tutte le colonne iniziano con la lettera waw. La datazione presumibile è moderna, entro il XIX secolo, e la probabile provenienza il Nordafrica.

Origine

Come si è accennato, presso la Società di Storia Patria non si hanno notizie sulla provenienza del foglio, giunto probabilmente come dono e già inserito nella cornice attuale (di legno scuro, anepigrafe sia sul retro sia sul telaio). È possibile, come mi è stato suggerito, che la pergamena facesse parte del cospicuo insieme di libri e oggetti donati nel secondo dopoguerra alla Società dal magistrato e scrittore Vittore Pansini (Napoli 1875 - Macerata 1953), il quale visse per qualche tempo in Libia, coltivando in seguito alcuni interessi orientalistici; non essendo però rintracciabile un inventario della donazione, tale possibilità resta solo un'ipotesi. È altrettanto possibile che il foglio sia giunto presso la Società da altre mani ma nel medesimo periodo, nell'ambito delle varie donazioni compiute in seguito agli appelli e alle sottoscrizioni tendenti a risarcire, per quanto possibile, i danni da essa subiti nel corso del periodo bellico.

Non va tuttavia trascurata un'altra possibilità: che possa, cioè, trattarsi di un dono di Nicola Ferorelli (Bitetto 1877 - Milano 1951), storico e funzionario negli Archivi di Stato sia a Napoli sia a Milano, autore della celebrata indagine *Gli Ebrei nell'Italia Meridionale dall'età romana al secolo XVIII*, i cui primi risultati apparvero proprio sulle pagine dell'*Archivio Storico per le Province Napoletane*, l'organo della Società Napoletana di Storia Patria (Ferorelli 1990).⁶

Oltre a essere stato pressoché l'unico studioso attivo a Napoli, nei primi del secolo, nell'ambito delle ricerche storico-ebraistiche, si sa che Ferorelli fece dono alla Società di un importante documento ebraico, un contratto matri-

⁴ Quest'ultima particolarità scrittoria mi è stata fatta notare dal dott. Amedeo Spagnoletto del Collegio Rabbinico di Roma, che qui ringrazio.

⁵ Sul Pansini non esiste ancora, a mia conoscenza, alcuno studio specifico; anche la sistemazione del fondo a suo nome presso la Società non è stata ancora avviata. Alcune notizie sul personaggio sono rintracciabili nell'introduzione di R. Castellano alla ristampa del romanzo Lettera ad Algol (Pansini 1977: IX-XVII).

⁶ Sull'autore, cfr. ora Patroni Griffi (1996).

לא"ש נאל כחשיב האשם אלא האשם הכושב

ליחות לכתו כלכד איל דכפרים אשר עפר בו

עליו וכל הרונה לכל ברשו בני ישראל אישר ישים לכר לו יהיה נאים את קישה כיויחת יניים אישר ייני לכתן בל יוני ל יינר יתור או משה לאטר רכד אכדו כני ישראר זאטרת אלחני איש איש ניתשטנאשו וטיציה טי פועל ושכם זרים הרצה שפסת זריילע תוצים מיציני איישה וננה ביה והיא נפמונה חצי אף כר וחוא לא נתפשר תני ליל מודו בנארו וקנא אילאישיני והוא טבונוא / אי ועסר קלא רדה בנוסה מנא את אשתו נרוא ביה מספור ותביא ראיש את אושופי אל חבום והביא און לריכנה של ישרת האיפה כבות שט "גלא פנס פכינ השם ורא יהוקרה לבנה כי פנית קטונודיה מיחר זכחן פיברה ען והלחים אחר רבון העמריר לפני יינית אלכת חברו בים כרשים ספרי וערדים וכן הקר אושר יווא בניקע הסועבו יכו בברך ניתן אל הפוע וה-כמר מבול שם וישופור ציפני ירוח יפרין און ראיש ראי של ונות על הבירי את בטחת האברת בצחת בטפת דוא בביד הבית יהיו מי המרים המשרדים והעבון איה הברי

ראכור אל ראשה אם לא שכב ארש אוכרואה

כא שמית מניאה תוא אישר הגקי בני בניכי

המארחים האלת ואת כי שנצית רובידו אי שי

מרדי למשפרתם לכית אסים הפכר אחם מכן

של שים שנה וכיביה ועד כן חמשים שנד

הפנדם כל הכא לצכא לעבר את עברת אהל

לועד רואת מעמרת נושום לכל עברהם באוו

ברישי המשבו וכריות ושמודיו ואדינו

ושפורי החצר ככיב ואדעורכויהרום וכיורים

לכל כליהם ולכל עברתם וכשמת רשפקדייו

את כרי פעפרת פישאם ואח עברת משפות בני סירו לכל עבירת נאיול מועד כיי אומטרי בן אחרן הכחו ניפכר כישרו וארכורדן וכשאו אוצרה את כני הכחתי למישפחתם וכבית אסתם מכן שלשים שנה ופעלים ועדי כו דיםשים שניו כל הבא לענא לענידה כאחל מוער ויהיו פלדיהה לכישפוזהם אלפים שכון כאית ווצרשים אלה פנורו כ שפות הכרוף בדי השני באחל מדער אישר פנדי מישה האהרו על אי ימול למשפחתם ולגית אנתם מכן של שים ענדיי זמעלה דעד בן הפשים שנה כל הבא לצבא לעכיר בארד פועדומה מכדיהם לפשפרונ לכית אסתם אלפים ושיש מאות ושלשים אלה פטרי משפית מיצרשון כל העבר סמהל מועד אשר שלה משר ואדרו על עי ידות וצרורייל משפואן כני טררי לשושנותם לכית אכום בכן עלים של הפילד ועל כן לפשום שות כל רבש לצכא לעבדת בארר פייבר וידה פרדים לכשמתת שלשת אלנים וסאדים אלה פרדים משפרות כם מר די משר פרד מושר היכדרו על פי

יהוח ביר משה כל תזכרים אשר פכר משת

'ואַררן וכשיא' ישיאל את הלדים לגדשטולם

ירכית אכתה כנן שלשם שנדיו ומיפרית

וידבר יהוה אל כשת ואל אחדו מוכדיי כנות את ראש כני כרת פתוך כני ליוי לכישפותם לכיו אנחם מבן שלשים שנה ומוכלה ועד כן חמשים שטה כל כא לעבא לעשות פלאסי באיגל פינד האת עבדת נעו קרת בארל ברוך קדש הקדשום וכא אררן ובעו בענוע רמלונה ורולירואת פרכז המתך וכלי כה את ארן רוצית ונקט עליו כטי עד תחשופרש כטר כליל תכלה מלמוצירה ושכו בדית וצל שלחן השנם שרשו בנד תכלת ונדינו עליו את הכוצלת ואחתכנה ואת הכנביה ואת. לשת רגבר ולחם הימיד עליו יהיה ופרושו יצליהם כנר תולעת של וכפו אתו בכפסה עור תחש ושפו את כריי ולכרו בנר תכלת וכנו את פנית הכאור מאה ניתיה ואת בולקחיה ואידת מחתת הואת כל כלו שפנה אשר ישרתי לת בהם נחנו את האת כל בליה אל מספה שר תרוש ונחנו של הבוש ישל פוכח החביש שי מוד תבלת ובכן אתי נמגנה קור תחש ישמן את בריו ולכלו את כל כלי רשרת אשר ישרעובה ברדים ולתנו אל בנד תכלת יכנו אותם נמכחה "טור תחשונהנו על הטוע ודשנו את המובל ופרעו וצליו כנד ארשכון וניגנו עליו את כל כליו אשר יפרע קבין כהם את הסווקת את הגוזלנית ואת היעים לל ואת הסורכת כל כלי הסיכו ופרשי קליו כמי שר תרוע רשבו כדיו וכלת אחרן וככו לכפנאת הפרים ואת כל כלי הכריע בנסט הברעה ואורו פובאי בני בחת לשאת ולא ינוני אל הכריש ומתי אלת מעא כני כחת כאהל בוקה ופלרות אלעור כן אהרן הנית שמו הכאור וחשרת המש וכנות התביד רשמן המשחה פסרת כל המשבן

וכל אישר שו מתרש ומכליי וויסר יחוד אלי ששה ואל אחרין לאסר אל וויסר און שכש בעשות חרווי בשה הלים וואת ושב להם ולייו לא יסוד נשמה את כדש הריך שב ארון יכנו יבא ישמי איים איש איש איש איש של אברון וחל משמו ולא שאי לאחן מלק

את הכריש וכתף
וריבת ירות אל קשה לאמר נשא את ראפ

בינו ירשון נהדם לכך אטוב לשפרה מכן

בינו ירשון נהדם לכך אטוב לשפרהם מכן

שלימים שנה ופועה יין כן רציעימיתנו הפני

אותם כל הנא לצבא צבא לעך עדי הבאהל

מרץ שנה ובירות שופורת הריבעי היינו

ישע למאול משראי מוצמרית הרייש בישטות בנו בתית דען על הר למשבות הינכרים "נוצא" בי הוא הבי המשרא בי הוא משרא בי בי המשלא הינכרים "נוצא" בי הוא בי המשרא הינברים "נוצא" בי הוא השלא בי המשרא בי המשרא בי הוא המשרא בי הוא המשך בו לשראה המשרא הינברים בי המשרא הוא הינברים בי המשרא הינברים בי המשרא הינברים בי המשרא הינברים בי המשרא המשרא המשרא בי המשרא המשרא בי המשרא בי המשרא בי המשרא בי המשרא בי המשרא בי היו הינברים היו לצור המשרא המשרא בי המשרא ב

יות אל משק סער כל כבר זכר לבי ישראל בנו חדש משקה חוץ את מספר" שפרקב ולנות את הדול כל אני יותר אות כל כבר כבני ישראל ואת בתא הדורם היותר כל כברי בכני ישראל ואת בתא הדורם היותר לכברי זיותר אות את כל בכור לבי שור שראל וחוד כלי זיותר אות את כל בכור לבי ישראל וחוד כלי בכור זכר במספר שכת לביל חדש ומקודלית מפרידים שנושרו אל אותר במספר שכת לביל חדש ומקודלית מפרידים שנושרו אל אותר לביל הוותר מעוד במספר שנו משחם אותר המשקם ל

יאלה הכלדת אדרו ומשה מיום דפר ייוה אי, פיר ברי ביע ואדר משלת גני ארדן הברינים ואנדוא אדקי ואמברי אלה שתת בני ארד הכדעים הקישורים אשי מלא אים ומון ומען ניכ ואכרונים לייות אדרו ביל אין האי ברינים אין האי מלא אים ומון ומען ניכ ואכרונית לעני והוד ברינים אשור הלעידה בכדרם מינו נוספ לא היו לרם ומכרן אלעיר

אמיתכר על מי הרבן הברות בירות ליהוד להמי לאמי הרבי את כיסר להו דולימיית את למו אחדו הכתו שפת אתו ישמרו את הושמרון את את שהתת כל רוקרי למי אותל שיך ליקדי את עברת המשמן התברו את כל לי אחד שין את משמרות עם יינו את לקמי לא היינו את משמרות עם יינו את לקמי לא העיר מיינו ביינו את החיים לאחר מני יינו את לקמי לא העוד מו בירול לא מאת כנו יינו או את החיים לאחר את בירו את כנו תפך ויינור את בעוד את היינו את בירו את

וחור הקרב אשק.
דיכו רוח אל כשה לאכר ואני רגה לקרתי
את חליים מחוץ בני ישראל הרח כל ככור
את חליים בחוץ בני ישראל הרח כל ככור
פטר רוש כפני שחאל וויי לי חליים כי כ"י
כל כבור ביום חברו כל ככור כארץ פערים
הקרשתי לי כל כבור בישר אל בארש עי בגה.
ל הפרשתי לי כל כבור בישר אל בארש עי בגה.
ל הפרשתי לי כל כבור בישר אל בארש עי בגה.

יודבר ודוד אל סשה כפרבר פיני לאפר פכדי את בני לוי לבית אכרה לנישפיהם כל ובר כם ורש ושעלת השפרב ויפכר אהב משה על פי יהודה כאשר עות ויהיו אלה כני כוי בשמתם נרשת זכתת ובררי ואלה שבות כני נרשון לכופרים לבני רשמעי וכני כהת לטשפורתו עצרם ויצור חברון ועניאל וכני בדרי למשורים מחכ"י ומישי אלה הם בושפות רלוי לבית אברום לבריבון משפרת הלכני ים שפרת הענים אלי ום משפרת הברשני פכדיהם במספר כל יכדי מכן חדים וכועלה פקרוהם שנעת אלפים וחמש כשוג פושקות הערשל אוורי המשכן יהצויפית ומשיא כות אב לנרשני אליפה בן לאל ומשכרת בני ערשין כארל בדע" רטיפלן ווארו מכמו זכון מתח ארל מועד ורג'עי רחער ואר מכך פרלו החצר אפרן על רסיפכן על רבוכח מנוב ואת מיתריו לכל עברתו ותרהת בשפיות הנטרבי וטשפחת היצחרי וטשפחת החברל ומשפות העיאלי אלה הב משפות הכהרצי

בים בכוחמר כל יבר טבן לורש ופיצר עכמו אלפים

ביו ביום מו מסירות שביצה ולוכישים אלה וארדיבין ביצות כל הפלדים לבחנת ורודה מאת אחף וצמנים שלח שטח אלפיבוארטן מאות לעבארם יאשר יטע יייי דור כוונה ראכן ת שטל רצטאים ונשיא לבני ראובן אליצור ב שריאור וצכום וכרכון שער וארבינם אריף חפש מאות והחונה עליו מכה שמינק ונפיא לכל שמפן שלשאל בי זורי שדי תבאו ואריום אין העיר וו משם אלו ושלש באות ומשו בד משיא לכני עד אריפה בן רעיאו ונסא ישרינו חסשר נאוכנים אלף רשע טאות וחפשם כר השברים למוצה ראיבן כיאת אלה ואחד ורבישים אילה ברכן כאית והטשים לצבאריתם ושנט ומספיל ליל בי ושע ארל מיעד מיטו אוני היום בינור המחונת כאשר ירוני כן יסיצי איים ע דער מרעה אפרים בידו כדני והם לצפאתמיכה וכטיא לבני אפרים אלישפינק עטיווד ועטעי ופכדיהם ארבעים אלף ודעם מאות הפלין משה מכשה ומשיא לכנו מעשרייה נפליאל כן פרתצור וענאי ופכודיורים שכונ דשל שים ארף ומארים ובמת בניבו ונשיא לבי בנימן אסידן כן נדינה ועבאי ופרדיהם חבישה ושלשים אוף וארכן פאות כל הפקדים לפועו אפרים פאת אלף דטטטר, אלפים ומאת לעבאבו

יותרשים של הצטחה וכשיה "די לכד ייד למת הצטחה לצטחה לצטחה לצטחה לצטחה לצטחה לצטחה של אחונים לי הצטחה לצטחה של אירועים האו למת הצטחה לצטחה לצובה לצובה לצובה לצובה

רקוריים.
אחר הפחיר בני שראל לכית אטתם כל פנידי
הדומר בעצאתה שם מאותי אדיף דישל על
הדומר בעצאתה שם מאותי אדיף דישל על
הדומר בעצאתה שם מאותי אדיף דישל על
הדומר בעצאתה אוכשיה
ביצור במי שראל בכל אישר צור יחדר את בשר
ביצור בעד בין באול בכל אישר צור יחדר את בשר
ביצור בעד בין באול בכל אישר צור יחדר את בשר
ביצור הוא כדנדיה או בענוע אישר בעל בעשתהיו על

#10 K 185

בית אכחיו

Foglio di Sefer Tôrah. Napoli, Società Napoletana di Storia Patria. .

ונשאו את יריעת המשכן ואת אהכר מועד מכסהו ומכסה התווש אשר עליו מלמעלה ואת מסר פתוו אהל מועד ואת הלעי הווצר ואת טור פתרו שער החצר אשר על המשכו וכל המזכרו סכיב ואת מיתרוהם ואת כל כלי עכדתם וארו כל אשר יעשה להם ועבדו על פי אריור וכניו תהיה כל עכדת כני הגרשני לכל משאם ולכל עכדתם ופקדתם על הם כמשמרת ארו כל משאם זאת טכרת משפחת בני הנר־שני כאהל מועד ומשמרתם כיד איתמר כו אורו משפוותם לכית אנתם תפקר אתם מכן שלשים שנה ומעלה ועד כן חמשים שנד תפקדם כל הכא לצכא לעכד את עכדת אהל מועד וזאת משמרת משאם לכל עבדתם נאהל מועד קרשי המשכן וכריחיו ועמודיו ואדיניו ועמודי הווצר סכיב ואדניהם ויתרתם ומיתריהם לכל כליהם ולכל עבדתם וכשמת רתפקדרו את כלי משמרת משאם זאת עבדית משפחת כני מררי לכל עכדתם כאהל פועד כיד איתטר כן אהרן הכהן ויפקד משה ואד זרדן ונשאי העדה את כני הקהתי למשפחתם ולכית אכתם מכן שלשים שנה ומער ה ועדי כן דומשים שנה כל הכא לצכא לעכרה כאהל פועד ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים שכע מאות וחמשים אלה פקודי משפחת הכהתי כל העכד כאהל מועד אשר פקד משה ואהרן עלפי יהוג פהודי בני נרשוו למשפוותם ולכית אכתם מכו של שים שנד ימעלה ועד כן וומשים שנה כל הכא לצכא בדה כאהל מועד ויהיו פקדיהם למשפחום כית אכתם אלפים ושש מאות ושלשים אלה" פקודי משפוות כני גרשון כל העכד כאהל מועו אשר פקד משה ואהרו על פי יהוה ופקוד משפחת כני מררי למשפחתם לכית אכתם מכן שלשים שנה ומעלה ועד כן חמשים שנה כל הכא לצכא לעכדה כאהל מוער ויהיו פכריהם למשפחתם שלשת אלפים ומאתים אלה פכוד! משפחת כני מרכי אשר פקד משה ואדרן על פי יהוה כיד משה כל הפקדים אשר פקד משר יאהרו ונשיאי ישראל את הלוים למשפחתם ולכית אכתם מכן שלשים שנדה ומעולה

יידכר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר נשא את ראש כני קהת מתוך כני לוי למשפוותם לכית אכתם מכן שלשים שנה ומעלה ועד כן וזמשים שנה כל כא לצכא לטשות מלאכה כאהל מועד זאת עברת כני קהת כאהל מוער קרש הקדשים וכא אהרן וכניו כנסע המחנה והולידואת פרכת המסר וכסו כה את ארו העדת ונתנו עליו כסוי עור תחשופרשו בגד כליל תכלת מלמעל דו ושמו כדיו וטל שלחז הפנים יפרשו כגד תכלת ונרתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת המנקיה ואת השות הנסר ולחם התמיד שליו יהידה ופרדשו ליהם כגד תולעת שני וכסו אתו כמכסה עור תרוש ושמו את בדיו ולקחו כגד תכלת וכסו את מנרת המאור ואת נרתיה ואת מלקוויה ואר מותחיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה כהם ונחנו אתה ואת כל כליה אל מכסה עור תוזש ונתנו על המוט ועל מזכוז הזהכ יפרשו כנד תכלת וכסו אתו כמכסה עור תחש ושמו את כדיו ולכווו את כל כלי השרת אשר ישרתוכם כקדש ונתנו אל כגד תכלת וכסו אותם במכסה עור תחש ונתנו על המוט ודשנו את המזכח ופרש ליו כנד ארגמן ונתנו עליו את כל כליו אשר ישרת שליו כהם את המחתת את המזלגת ואת היעים ואת המזרקת כל כלי המזכח ופרשו עליו כסוו טור תחש ושמו כדיו וכלה אהרן וכניו לכסתאת הקרש ואת כל כלי הקדש כנסע המוזנה ואחרו כן יכאו כני קהת לשאת ולא יגעו אל הקרש ומתו אלה משא כני קהת כאהל מועד ופקדת אלעזר כן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים ומנוות התמיר ושמן המשוזה פקדת כל המשכן וידכר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר אל

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר אל וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים וזאת עשו להם ווזיו ולא ימתו בנשתם את קדש הקדשים אהרן ובניו יבאו ושמו אותם איש איש על עבדתו ואל משאו ולא יבאו לראות כבלע את הדדש ומתו

וידכר יהוה אל משה לאמר נשא את ראש בני גרשון גם הם לכית אכתם למשפחתם מכן שלשים שנה ומעלה עד כן וומשים שנה תפקה אותם כל הכא לצכא צכא לעכד עכדה כאחל מועד זאת עכדת משפוות הגרשני לעכד ולמשא מועד זאת עכדת משפוות הגרשני לעכד ולמשא moniale calabrese del 1428 trovato in una bottega «di libri usati», di cui egli pubblicò solo la parte latina, e che sembra essere andato distrutto nel corso delle summenzionate vicende (Ferorelli 1990: 126, n. 72). Tale precedente, che spiega la tradizione tendente a identificare la pergamena come un contratto matrimoniale ebraico, potrebbe far propendere per tale direzione.

403

⁷ C'è da dire che, essendo tuttora in corso il riordino dei fondi superstiti danneggiati dai bombardamenti, non è ancora detto che il documento sia definitivamente perduto. Vale la pena di precisare che in uno dei primi contributi all'Archivio Storico, Ferorelli (1907: 246) fa già menzione del documento – in caratteri «ebreo-rabbinici» – ma non alla donazione; la quale deve essere dunque avvenuta fra il 1908 e il 1915 e di cui, tuttavia, non si trova traccia nelle note sulla vita della Società in calce ai fascicoli dell'Archivio, ove peraltro sono riportate notizie di altre donazioni, sia di documenti che di singoli oggetti.

RIFERIMENTI BIBLIOGRAFICI

Beit-Arié, M. (1981²) Hebrew Codicology. Jerusalem (1^a ed. Paris 1976).

- (1986-87) Palacographical Identification of Hebrew Manuscripts. Methodology and Practice. Jewish Art 12-13, 15-44. Jerusalem.
- (1994) Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library. Supplement of Addenda and Corrigenda to vol. I (A. Neubauer Catalogue), a c. R.A. May. Oxford.

Birnbaum, S.A. (1971) The Hebrew Scripts 1. Leiden.

- Ferorelli, N. (1907) Gli Ebrei nell'Italia meridionale dall'età romana a Carlo Borbone. *Archivio Storico per le Province Napoletane* 32, 244-74. Napoli.
- (1990) Gli Ebrei nell'Italia Meridionale dall'età romana al secolo XVIII, a c. F. Patroni Griffi. Napoli (1ª ed. Torino 1915).
- Moscati Steindler, G. (1971) I manoscritti ebraici della Biblioteca Nazionale di Napoli. Annali dell'Istituto Orientale di Napoli 31, 313-40. Napoli.

Pansini, V. (1977) Lettera ad Algol, a c. R. Castellano. Napoli.

Patroni Griffi, F. (1996) Ferorelli, Nicola. Dizionario Biografico degli Italiani 46, 384-85. Roma.

SUMMARY

First notice and description of a hitherto unknown Sefer Tôrah parchment leaf, kept in the library of the Società Napoletana di Storia Patria, Naples. The fragment, well preserved and written in Sefardite style, maybe in North Africa, contains Numbers 2,8-5,20 and seems date back to the nineteenth century.

How the leaf reached Neaples is not known: it is probably a gift, maybe stemming from the oriental collections of the judge Vittore Pansini (1875-1953); or formerly by the historian Nicola Ferorelli (1877-1951), who in the years 1908-1915 also presented to the same Society an ancient Hebrew document, a marriage contract from Calabria dated 1428, now lost.